

DUM č. 19 v sadě

33. Inf-9 Počítačová lingvistika a typografie

Autor: Roman Hrdlička

Datum: 26.06.2014

Ročník: 3AV

Anotace DUMu: Několik slov a slovních spojení, v jejichž použití se často dělají syntaktické či sémantické chyby.

Materiály jsou určeny pro bezplatné používání pro potřeby výuky a vzdělávání na všech typech škol a školských zařízení. Jakékoliv další využití podléhá autorskému zákonu.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

19. Češtinářské oříšky

Čeština servíruje spoustu zajímavých jazykových specialit, proto nebylo snadné vybrat ty nejzajímavější. Snad jen podíl chybovosti u těch, o kterých se zmíním, je o něco vyšší než jinde. Jednotlivé položky jsou řazeny abecedně.

Antedatovat

znamená opatřit či opatřovat dřívějším datem, než je skutečný den vystavení. Protože doslova chceme „předdatovat“, je na místě použít předponu „ante-“ (před-) a nikoli „anti-“ (proti-), jak se to často dělá.

Datumy

bychom rozhodně měli urychleně přestat vídat, protože příšerně znějí a napsané vypadají ještě mnohem hůř. *Datum, album, penzum, pasivum, centrum, maximum, minimum, kvantum, plénium* a jim podobná slova se souhláskou jinou než „k“ před onou koncovkou „-um“ jsou středního rodu a skloňují se vesměs podle vzoru město, ale koncovka se s výjimkou 1., 4. a 5. pádu j. č. **odsunuje!** Takže *datum*, bez *data*, k *datu*, vidím a volám *datum*, o *datu*, s *datem*, v množném *data*, bez *dat*, k *datům*, vidím a volám *data*, o *datech* a s *daty*.

Když už jsme u toho, tak mírně odlišně je to se skloňováním slov zakončených na „-um“, které před ním mají samohlásku (*jubileum, muzeum, koloseum, linoleum, lyceum, akvárium, delirium, evangelium, gymnázium, krematorium, kritérium, morfium, pódium, prezidium, privilegium, radium, sanatorium, sympozium, baryum, individuum, kontinuum* a *vakuum*): koncovka se odsunuje stejně a skloňujeme je většinou také podle vzoru město, ale v 2., 3., 6. a 7. pádě množného čísla podle vzoru moře. Množné číslo tedy vypadá: *lycea*, bez *lyceí*, k *lyceím*, vidím a volám *lycea*, o *lyceích* a s *lycei*.

A konečně slova, která před koncovkou „-um“ mají souhlásku „k“ (*antibiotikum, narkotikum, afrodisiakum, analgetikum, specifikum*), používají v 6. pádě mn. č. koncovku „-ách“ (o *antibiotikách* atd.).

Dceřiný

se trochu vymyká z množiny „rodinných“ adjektiv, zpravidla tvořených příponami -(ov)ský (jako *otcovský, mateřský, sesterský*). Ve starém Jungmannově slovníku (1839) je pouze varianta *dcerský*, která se však, ač správně utvořena, příliš neujala, a naopak se rozšířila podoba *dceřiný*, používaná dnes především ve spojení „*dceřiná společnost*“. Pro nás je ovšem důležité, že ačkoli je to věc *rodinná*, píše se v tomto slově pouze jedno n.

Díky

představuje jeden z nejrozšířenějších stylistických prohřešků, jelikož řada lidí toto slovo používá pro vysvětlení důvodu, proč se něco stalo, ať už je následek pozitivní či negativní. „Díky“ však budeme vzdávat pouze v případě pozitivního následku a v tomto smyslu má toto slovo jediné synonymum a to „zásluhou“. Psát tedy věty „Díky zranění přišel o účast na mistrovství světa“, „Díky nekvalitním službám přicházíme o zákazníky“ nebo „Hromadná doprava v Brně zkolabovala díky požáru tramvaje“ je stylistický nesmysl. Pro vyjádření negativního dopadu nějaké události můžeme v takových větách použít slova „vinou“, „vlivem“ či „následkem“ a pokud je dopad víceméně neutrální, použijeme slovíčko „kvůli“. Důležité je však mít na paměti, že podstatný je pozitivní či negativní dopad, nikoli sa-

motný jev – např. věta „Díky požáru našli vědci stopy střetu s meteoritem“ stylisticky smysluplná je, jelikož požár sice je sám o sobě negativní, ale následný nález byl naopak vysoce pozitivní.

Důvodem

vyvrácených stromů je vichřice? To si bohužel nemyslím, ač se tato vazba a jí podobné často objevují. **Důvod** je dle slovníku „to, čím se ospravedlňuje, vysvětluje nebo vyvrací správnost či oprávněnost něčeho“. Mohu tedy říci, že „*důvodem k operaci je špatný zdravotní stav*“, „*důvodem k napsání těchto materiálů je nevalné povědomí průměrného člověka o jazyce českém a pravidlech tvorby textů*“, ale „*vyvrácených stromů je vichřice*“ rozhodně „**příčinou**“!

Euro

se sice už nějaký ten rok používá, ale skloňovat ho umí málokdo. Často se s ní pracuje jako se slovem nesklonným („*vyměnil jsem sto euro*“, „*s deseti euro v kapse*“), ve skutečnosti se normálně skloňuje dle vzoru město. Správně tedy mělo být „*vyměnil jsem sto eur*“, „*s deseti eury v kapse*“.

Himaláje

bohužel neexistují, neboť správně se název tohoto nejvyššího pohoří na Zemi píše i vyslovuje **Himálaj**, tedy první „a“ dlouhé a druhé krátké.

Na shledanou

a podobně *na viděnou* a *na slyšenou* je jediný správný zápis těchto loučících pozdravů, ať už je při vyslovování drmolíme, jak chceme.

Nohy, ruce, oči, uši

se v jednotném čísle skloňují normálně a nikdo by s tím neměl mít potíže. Mnohem zajímavější je ovšem číslo množné v případech, kdy zmíněná slova označují části lidských nebo zvířecích těl (a ne třeba nohy od stolu či ucha džbánů). Tehdy totiž mají speciální skloňování, jak vidno z tabulky:

1. pád	ruce	nohy	oči	uši
2. pád	rukou	nohou/noh	očí	uší
3. pád	rukám	nohám	očím	uším
4. pád	ruce	nohy	oči	uši
5. pád	ruce	nohy	oči	uši
6. pád	rukou/rukách	nohou/nohách	očích	uších
7. pád	rukama	nohama	očima	ušima

Zvláště se to týká 7. pádu množného čísla, který je vždy zakončen na „-ma“ (i u zdobnělin *ručičkama*, *nožičkama*, *očičkama*), stejně jako tuto koncovku musejí mít všechny výrazy, jimiž je rozvíjíme (vlastníma rukama, našpicovanýma ušima). V případě, že se však o části těla živočichů nejedná, skloňování je i v množném čísle normální (hrnec se dvěma velkými *uchy*, s *oky* na punčoše, mezi *nohami* stolu, hodinky s *ručičkami*).

Permanentní

tedy stálý, nepřetržitý, trvalý je poměrně časté adjektivum, odvozené od substantiva *permanence*. Z nějakého důvodu však čas od času dochází k záměně „m“ a „n“, takže pozor na to!

Poliklinika

je slovo tak notoricky známé, že se v něm chybuje jen výjimečně. Sice mnoho specializovaných oddělení by možná svádělo k použití předpony „poly-“ (mnoho), ale ve skutečnosti je odvozena od slova „polis“, tedy město. Poliklinika je tedy městská nebo obecní klinika.

Práce

se skloňuje podle vzoru růže, jak naznačuje koncovka jejího 1. pádu, a proto tvary *pracem* (3. pád mn. č.) a *pracech* (6. pád mn. č.), jakkoli časté, jsou chybné a nesmějí se používat.

Protěžovat

by asi muselo znamenat vysazovat protěž, nicméně takové slovo v češtině nemáme. Pokud chceme vyjádřit, že někdo někoho svým vlivem chrání či podporuje na cizí úkor, použijeme sloveso *protežovat*, které je odvozeno z latinského *protegere* a má tudíž jedinou správnou podobu.

Respektive

se používá ve dvojitým významu – uvozující opravu či upřesnění ve smyslu „vlastně“ či „přesněji řečeno“ nebo může uvozovat alternativu platnou za jiných okolností ve smyslu „popřípadě“ či „eventuálně“. Z pravopisného hlediska je ovšem zásadní, že končí na „e“ a nikoli na „ě“.

Standart

je slovo, které v češtině neexistuje. „*Standarta*“ je „menší vyztužený praporec jako symbol“, ale od něj přídavné jméno neodvozujeme. Pokud se bavíme o obecně uznávané hodnotě, etalonu, referenční hodnotě či technické normě, pak použijeme podstatné jméno „*standard*“ a od něj v příslušných významech odvozujeme slova jako *standardní*, *standardně*, *standardizovat* apod.

Vyjímka

je sice utvořena od slovesa vyjímat, takže zní relativně logicky, ale platí zde stejný princip jako u dvojice vyčítat–vyčítka, kde snad chybu neudělá nikdo. Proto je také jediný správný tvar **vyjímka**. Není ovšem bez zajímavosti, že na dotaz „vyjímka -vyjímka“, který ze všech výskytů chybného tvaru odstraní ty, kde je tam současně i ten správný, odpověděl Google 2 080 000 výskyty (26. 6. 2014).

Živelná pohroma

je bohužel logicky chybná konstrukce. Přídavné jméno **živelný** (vzor mladý) znamená „neovladatelný, prudký, divoký, spontánní, neorganizovaný“, zatímco my hledáme slovo, které znamená „způsoben živly“ či s přírodními živly bezprostředně souvisí. A to je pouze adjektivum **živelní**. Stejný princip platí i u dalších dvojic slov jako **srdeční** (související se srdcem) a **srdečný** (přátelský), **zábavní** (poskytující zábavu) a **zábavný** (veselý) apod.

Zdroje:

<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-orisky-v-nasem-slovníku/>

<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-vyjimky-standardy-a-data/>

<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-piseme-nejen-v-cestine-ale-take-spravne-cesky/>